

Honorata Jakuszko

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ORCID: 0000-0001-8334-1318

e-mail: honjakuszko@wp.pl

Leszek Kopciuch

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ORCID: 0000-0001-9128-697X

e-mail: leszek.kopciuch@mail.umcs.pl

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/RF.2025.032>

Zdzisław Jerzy Czarnecki: historyk filozofii, historyk idei, badacz filozofii dziejów, filozofii człowieka i wartości

Biogram i praca naukowa

Zdzisław Jerzy Czarnecki urodził się 14 sierpnia 1934 roku we Lwowie w rodzinie nauczycielskiej. W 1957 roku ukończył studia magisterskie na kierunku polonistyka na UMCS. Jak później sam wspominał, niezwykle wpływ na jego zainteresowanie filozofią wywarły wtedy wykłady z logiki oraz później z historii filozofii, które prowadził prof. Narcyz Łubnicki. Ze względu na polityczne zaangażowanie w roku 1956, po ukończeniu studiów nie miał szans na zatrudnienie

na uczelni; pracował w szkolnictwie, między innymi ucząc logiki w Liceum Zamoyskiego w Lublinie. Dopiero w roku 1961 został zatrudniony w Katedrze Filozofii UMCS, kierowanej przez prof. dra Narcyza Łubnickiego. Rozprawę doktorską z filozofii pt. *Społeczne i polityczne treści doktryn religijnych Platona* obronił w 1965 roku. W latach 1970-1973 pracował w Akademii Medycznej w Lublinie. W roku 1972 uzyskał stopień doktora habilitowanego na podstawie rozprawy *Filozoficzny rodowód marksistowskiej teorii religii*. Od roku 1974 był zatrudniony na etacie docenta w Międzyuczelnianym Instytucie Filozofii i Socjologii UMCS. W latach 1974-1981 pełnił funkcję wicedyrektora MiFiS, kierował też Zakładem Historii Filozofii. W roku 1977 przebywał na stażu w uczelniach stanu Massachusetts w USA. Później, w roku 1988, jako *visiting professor* prowadził wykłady w State University of Minneapolis i St. Paul, jak również wygłosił odczyty w innych uczelniach stanu Minnesota. Przez dwie kolejne kadencje w latach 1981-1987 był dyrektorem Międzyuczelnianego Instytutu Filozofii i Socjologii. W roku 1983 uzyskał tytuł profesora nadzwyczajnego nauk humanistycznych oraz stanowisko profesora na UMCS. W latach 1985-1990 prowadził wykłady w Filii Warszawskiej Akademii Wychowania Fizycznego w Białej Podlaskiej. Od roku 1987 był kierownikiem Zakładu Historii Filozofii Nowożytnej i Współczesnej, zaś w latach 1990-2004, po wyodrębnieniu się Zakładu Filozofii Współczesnej, był kierownikiem Zakładu Historii Filozofii Nowożytnej.

W roku 1990 otrzymał stanowisko profesora nadzwyczajnego mianowanego na stałe, a w roku 1993 – stanowisko profesora zwyczajnego na UMCS. W latach 1996-2002 pełnił przez dwie, wówczas trzyletnie kadencje, obowiązki Dziekana Wydziału Filozofii i Socjologii. Od roku 1997 roku wykładał także w Instytucie Filozofii w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Rzeszowie. W latach 2009-2012, już po zakończeniu pracy na UMCS, był rektorem Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Administracji w Lublinie. W trakcie pracy w UMCS prowadził różne zajęcia dydaktyczne, ale tymi najważniejszymi w kontekście jego zainteresowań naukowych był kurs historii filozofii nowożytnej dla studentów kierunku filozofia, kurs filozofii dziejów (dla studentów kierunku historia, a także filozofia) oraz kurs współczesna myśl historiozoficzna dla studentów europeistycznych studiów filozoficzno-historycznych.

W 1987 został kierownikiem Resortowego Programu Badań Podstawowych Ministerstwa Edukacji Narodowej (RPBP III 22) pt. *Wartości i wartościowania w strukturze filozofii, w poznaniu naukowym i w praktyce społecznej*. W roku 1990 uzyskał grant *Teoretyczne i aksjologiczne podstawy współczesnych filozofii historii*. W roku 1977 był współorganizatorem Ogólnopolskiego Zjazdu Filozoficznego, który odbył się w Lublinie na UMCS. W roku 1987 był współorganizatorem i sekretarzem

IV Zjazdu Filozofii Polskiej. Pełnił funkcję członka, a następnie wiceprzewodniczącego Komitetu Nauk Filozoficznych PAN. Brał aktywny udział w pracach Senatu UMCS, również w różnych komisjach senackich.

Zdzisław J. Czarnecki wielokrotnie otrzymywał nagrody Rektora UMCS (1977, 1979, 1981, 1985, 1986, 1987, 1989, 1990, 1992, 1997, 1998, 1999), Nagrody Ministra III stopnia (1968 za pracę *Religia i społeczeństwo w poglądach Platona*; 1973 za pracę habilitacyjną pt. *Filozoficzny rodowód marksistowskiej teorii religii*); w roku 1976 – Nagrodę Ministra II stopnia za pracę dydaktyczno-wychowawczą; w roku 1982 – Nagrodę Ministra II stopnia za książkę *Przyszłość i historia*. Był odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi (1974), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski V klasy (1977), Medalem Komisji Edukacji Narodowej (1977). Otrzymał Odznaczenie Państwowe V klasy (1979), Medal 40-lecia Polski Ludowej (1984), tytuł honorowy „Zasłużony Nauczyciel Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej” (1988). W Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej przepracował łącznie 48 lat (1961-2009). Był członkiem PZPR od roku 1962 aż do jej rozwiązania.

Publikacje, inne osiągnięcia

Zdzisław J. Czarnecki opublikował 4 autorskie monografie naukowe, 9 monografii redagowanych lub współredagowanych, kilkadziesiąt artykułów naukowych (w tym w języku angielskim, niemieckim i rosyjskim). Zredagował 2 antologie tekstów filozoficznych, przygotował także noty słownikowe i hasła encyklopedyczne. Monografie autorskie: *Religia i społeczeństwo w poglądach Platona* (1968); *Filozoficzny rodowód marksistowskiej teorii religii* (1971), przekład węgierski: *A merxista valláselmélet genezise*, tł. D. Pfeifer, Budapest 1975); *Przyszłość i historia. Studia nad historyzmem i ideą prospekcji dziejowej w historii filozofii* (1981); *Wartości i historia. Studia nad refleksją filozoficzną o ludzkim świecie* (1992).

Był inicjatorem i redaktorem serii wydawniczej „Człowiek i świat człowieka” (w jej ramach zostało opublikowanych 10 tomów) oraz serii „Wartości” (ukazały się 4 książki). Był też członkiem kolegium redakcyjnego „Humanitas” w latach 1979-1982, członkiem redakcji „Studiów Filozoficznych”, uczestniczył w pracach redakcyjnych „Dialectics and Humanism”. W latach 2004/2005 był redaktorem

„Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska”, sectio I, Philosophia-Sociologia¹.

Monografia *Religia i społeczeństwo w poglądach Platona* oraz rozprawa habilitacyjna *Filozoficzny rodowód marksistowskiej teorii* podejmują zagadnienia filozofii religii. Ich tytułową problematykę Z.J. Czarnecki analizuje w perspektywie historyczno-filozoficznej uwzględniając, stosownie do analizowanej kwestii, inne stanowiska filozoficzne. Zarazem jednak, co stanowi ogólniejszą cechę jego metodologii, uwzględnia zawsze ich konteksty pozateoretyczne².

Praca *Przyszłość i historia* przynosi szczegółowe analizy historyczno-filozoficzne najważniejszych teorii – od starożytności do połowy wieku XIX – sytuowanych przez autora w kontekście procesu kształtowania się problematyki i metody filozofii dziejów. Z.J. Czarnecki koncentruje się bowiem z jednej strony na ukazaniu „najistotniejszych elementów i meandrów teoretycznej drogi, na jakiej w dziejach myśli filozoficznej kształtowało się stopniowo w ciągu stuleci przekonanie o swoistości świata historycznego i o jego pochodnym charakterze w stosunku do ludzkiego działania praktycznego”³. Z drugiej strony, pokazuje jak w kolejnych teoriach w coraz większym stopniu retrospekcja zostaje dopełniona przez prospekcję, zmierzającą do próby „określenia jutra, przed jakim stoi ludzkość”⁴. Rozważania historyczno-filozoficzne są poprzedzone rozdziałem, w którym w bardziej systematyczny sposób zostaje przeanalizowana przyszłość jako kategoria filozofii dziejów (przyszłość w kontekście stanowisk supranaturalistycznych i naturalistycznych; formy prospekcji w zależności od przyjmowanego modelu zmienności historycznej – m.in. modelu katastroficznego, cyklicznego oraz modelu uznającego dokonywanie się postępu).

Kolejną pracą Z.J. Czarneckiego jest studium *Wartości i historia*. O wadze tej pracy w kontekście całej jego naukowej biografii decyduje kilka zasadniczych względów. 1) Jej rozważania koncentrują się wokół kluczowych kategorii określających naukowe zainteresowania autora, tj. wokół człowieka, wartości i historii. 2) Uwidacznia się w niej charakterystyczne dla rozważań autora nastawienie

¹ Wykazy publikacji Profesora zawierają opracowania: Rafał Choroszyński, „Bibliografia prac prof. dr. hab. Zdzisława J. Czarneckiego”, w: *Rekonstrukcje filozoficzne. Człowiek, wartości, historia. Prace ofiarowane Profesorowi Zdzisławowi Jerzemu Czarneckiemu*, red. Honorata Jakuszko i in. (Lublin, Wydawnictwo UMCS, 1999), 11-16; Honorata Jakuszko, „Zdzisław Jerzy Czarnecki”, *Edukacja Filozoficzna* 33(2002): 105-126; Honorata Jakuszko, „Zdzisław Jerzy Czarnecki”, w: *Polska filozofia powojenna III*, red. Witold Mackiewicz (Warszawa: Agencja Wydawnicza Witmark, 2005), 19-40.

² Wymienione w przypisie 1 opracowania Honoraty Jakuszko zawierają także streszczenia najważniejszych treści zawartych w monografiach Profesora.

³ Zdzisław J. Czarnecki, *Przyszłość i historia. Studia nad historyzmem i ideą prospekcji dziejowej w historii filozofii* (Lublin: Wydawnictwo Lubelskie, 1981), 12.

⁴ Tamże.

metodologiczne: kategorie filozoficzne są sytuowane w szerszym od samej filozofii środowisku życiowym człowieka, posiadającym charakter społeczny i złożonym także z innych form kultury i aktywności, wobec których filozofia jest tylko jedną z możliwych. 3) Podkreślając swoistość poznania filozoficznego, Z.J. Czarnecki akcentuje prospekcyjny charakter filozofii dziejów, co jest także konsekwencją uniwersalistycznego nastawienia, jakie cechuje filozofię jako taką. 4) Konsekwencją takiego prospekcyjnego nastawienia filozofii dziejów stanowi powiązanie z wartościami i wartościowaniami: „Ta właśnie prospekcyjna orientacja jest szczególną, bogatą w aksjologiczne założenia i konsekwencje cechą filozofii historii”⁵. Jest więc zrozumiałe, że porządkując różne koncepcje z filozofii dziejów, Zdzisław J. Czarnecki posługuje się schematem optymizm – pesymizm, ten bowiem wydaje się być najogólniejszym podziałem, gdy chodzi o realizację wartości w dziejach. Zarazem jednak podkreśla on, że opozycja optymizm – pesymizm nie jest „jednoznaczna”, a należące do niej koncepcje są dalekie od tego, by w sposób czysty reprezentować jeden z możliwych tu wariantów. Przykładem może być już sam proces postępu, który najczęściej ma swoje jasne i ciemne strony, aspekty pozytywne, ale też aspekty negatywne. Można też powiedzieć, że wagę, jaką w całym dorobku Z.J. Czarneckiego posiada problematyka tej książki, poświadczają także redagowane przez niego lub współredagowane opracowania zbiorowe, takie jak *Czas, wartości i historia*, *Historyczna dynamika wartości* czy *W kręgu pesymizmu historycznego*. We wszystkich pojawia się bowiem nazwana już wcześniej triada problemowa, a w *Wartościach i historii*, przy skupieniu się na elemencie samych wartości, Z.J. Czarnecki konkluduje: „W filozoficznej refleksji nad całością procesu historycznego, nad wartościami, które są w nim tworzone i unicestwiane, zwłaszcza zaś w nadziejach i obawach dotyczących przyszłości, wyraża się bezpośrednio skala i hierarchia wartości przyjmowanych przez podmiot poznania”⁶.

W roku 1992 w monografii zbiorowej *W kręgu pesymizmu historycznego* został opublikowany ważny artykuł Z.J. Czarneckiego tytułowany *Kryzys optymizmu historycznego. Studium przewodnich idei*, zawierający analizę głównych idei składających się na paradygmat optymistyczny, jak i na jego opozycję, tj. paradygmat pesymistyczny. Do pierwszych zostają zaliczone: 1) idea jedności ludzkiego gatunku, 2) idea racjonalności jako podstawa ogólnoludzkiej wspólnoty, 3) idea historycznego rozwoju poznania, 4) idea racjonalności procesu historycznego, 5) idea społecznego zakorzenienia ludzkiego bytu, 6) idea pokoju, 7) idea wolności,

⁵ Zdzisław J. Czarnecki, *Wartości i historia. Studia nad refleksją filozoficzną o ludzkim świecie* (Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1992), 35.

⁶ Tamże, 43.

8) idea egalitaryzmu, 9) idea moralnego doskonalenia człowieka. Z kolei antyteza historycznego optymizmu wyłania się, według Z. J. Czarneckiego, jako rezultat takich procesów jak: 1) odrzucenie idei ludzkości jako jednego podmiotu rozwoju, 2) odrzucenie racjonalistycznej koncepcji człowieka, 3) załamanie się scjentystycznego ideału poznania, 4) modyfikacja i rozkład wspólnoty społecznej, 5) kryzys idei wolności, 6) wzrost roli irracjonalnego tłumu i zanik roli twórczych elit; 7) irracjonalizacja dynamiki historycznej. Ważną pozycję, jako jednemu z pierwszych polskich całościowych opracowań na temat filozofii historii Arnolda Toynbee'go, należy też przypisać analizom zawartym w artykule z roku 1990 *Wyzwanie i odpowiedź. Arnolda Toynbee'ego filozofia historii jako perspektywa zagłady i wizja ocalenia cywilizacji*, w którym Z.J. Czarnecki kreśli całościowy obraz faz rozwojowych Toynbee'go filozofii dziejów⁷.

Główna problematyka badawcza

Sam Zdzisław J. Czarnecki określa siebie jako historyka filozofii, a szerzej jako historyka idei, interesują go bowiem rekonstrukcje koncepcji zawartych nie tylko w tekstach *stricte* filozoficznych, lecz także w dziełach literackich, w religii, sztuce itp.

W ramach ogólnej triady problemowej – człowiek, wartości, historia – można wyliczyć szereg bardziej szczegółowych pytań, na które odpowiedzi poszukuje w swoich naukowych badaniach prof. Z.J. Czarnecki. Należą do nich następujące zagadnienia: religia w myśli Platona; marksistowska krytyka religii i jej filozoficzne źródła; uwarunkowania i typy idei prospekcji dziejowej; natura filozofii dziejów i jej status teoretyczny; historyczna rola wartości; rola wartości i wartościowań w refleksji filozoficznej nad ludzkim światem i jego przemianami; rozumienie czasu historycznego; struktura idei historycznego optymizmu; struktura idei historycznego pesymizmu; historia filozofii dziejów, zwłaszcza nowożytnej i współczesnej, historia idei wolności i podmiotowości człowieka.

W całościowej perspektywie, dorobek naukowy Z.J. Czarneckiego koncentruje się wokół zagadnień filozofii religii, filozofii dziejów, filozofii człowieka, aksjologii historii oraz historii idei od epoki starożytnej do współczesnej. Ale to

⁷ Zdzisław J. Czarnecki, „Wyzwanie i odpowiedź Arnolda Toynbee'ego filozofia historii jako perspektywa zagłady i wizja ocalenia cywilizacji”, w: *Historyczna dynamika wartości. Studia nad aksjologicznymi interpretacjami dziejów*, red. Zdzisław J. Czarnecki i Stefan Symotiuk (Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1990), 113-134.

społeczno-historyczny charakter ludzkiego świata, przemiany, jakim ten świat podlega, wartości, jakie się w nim i w jego przemianach pojawiają, a więc problematyka tak głęboko charakterystyczna dla filozofii historii, stanowi centrum zainteresowań i naukowych badań Z.J. Czarneckiego, zwłaszcza w okresie po uzyskaniu stopnia doktora habilitowanego. Wcześniej swoje szczególne zainteresowania badawcze kierował w stronę filozofii religii. Taki rozkład badawczej problematyki znajduje swój wyraz w tematyce publikacji sprzed i po habilitacji.

Z.J. Czarnecki zawsze skupiał swoją uwagę na badaniu teoretycznych i pozateoretycznych przesłanek różnych koncepcji filozoficznych, akcentując jednak te drugie, ponieważ wyznaczają one – jego zdaniem – aksjologiczne treści teoretycznych rekonstrukcji przeszłości oraz obaw i nadziei odnoszonych do przyszłości. Analizował poglądy badanego filozofa np. Platona w ich rozwoju, wskazując na obecność różnych wątków, często sprzecznych ze sobą. Uwzględniał szerokie ramy historyczne, kreśląc zarys historycznych antecedensów danego stanowiska. Rekonstruował np. filozoficzny rodowód marksistowskiej filozofii religii w czasach nowożytnych, uwzględniając angielski deizm, teorię religii Hume'a, oświeceniową koncepcję religii na gruncie francuskim i niemieckim, klasyczną filozofię niemiecką i młodoheglistów. Jest zwolennikiem poglądu Marksa, że źródłem danej teorii są nie tylko inne teorie, lecz również historycznie zmienne doświadczenia określonych zbiorowości ludzkich. Aby to uzasadnić, wystarczy wskazać na odmienne wizje przyszłości formułowane w nurcie mieszczańskim i plebejskim w okresie oświecenia francuskiego, o czym traktuje monografia *Przyszłość i historia*.

Z.J. Czarnecki analizował różne filozoficzne modele zmienności historycznej (teorię degeneracji, teorię cykliczną oraz teorię postępu lub rozwoju), a także specyficzne dla nich sposoby wartościowania czasu historycznego. Odrzuca tezę o przełomowym znaczeniu monolinearnego, finalistycznego i progresywnego pojmowania historii w myśli św. Augustyna, oraz tezę, że nowożytne teorie postępu są zlaicyzowaną formą teodycei chrześcijańskiej. Zdaniem Z.J. Czarneckiego, pokazują one raczej stopniowy proces demistyfikacji czasu historycznego, czyli przywracania mu realnych treści, wiążących się z ludzkim działaniem w jego indywidualnym i historyczno-kulturowym wymiarze. Wykazuje znaczenie tradycji kartezjańskiej, baconowskiej i locke'owskiej, wzmocnionej w oświeceniu francuskim, klasycznej filozofii niemieckiej, pozytywizmie i materializmie historycznym.

Odrzuca tezę, że idea postępu była nieobecna w myśli antycznej, skoncentrowanej jakoby na modelu cyklicznej zmiany bądź degeneracji. Podkreśla, że nie tylko teksty sofistów czy Lukrecjusza, ale także dzieła Witruwiusza, Diodora z

Sycylii, Pliniusza Starszego, Polibiusza, a nawet tragedie antyczne świadczą o obecności w myśli antycznej idei postępu.

Uważa za możliwe rozpatrywanie historii filozofii jako historii idei, ale należy unikać absolutyzacji samych idei jako całkowicie autonomicznych zjawisk kulturowych. Zdzisław J. Czarnecki w swoich badaniach nie ogranicza się tylko do filozofii nowożytnej (XV w. – I poł. XIX w.), choć wiele jego opracowań dotyczy właśnie tego okresu, lecz analizował także dalsze rozwojowe etapy filozofii – w kontekście problematyki filozofii dziejów. W wymienionym już artykule *Kryzys optymizmu historycznego*, podejmując próbę modelowej rekonstrukcji głównych idei optymizmu i pesymizmu historycznego, interpretuje oba modele jako dwie fazy procesu odkrywania świata historycznego jako specyficznej ludzkiej rzeczywistości. Broni ujęcia, że proces destrukcji tych idei składających się na model optymistyczny (określany również jako progresywistyczne) rozpoczął się na przełomie XIX i XX w., zaś szczególną rolę w tym procesie odegrały wydarzenia takie jak dwie wojny światowe, rewolucja w Rosji, pojawienie się zagrożenia globalnej zagłady, skłaniając do stanowiska pesymizmu historiozoficznego. Zdaniem prof. Czarneckiego, pesymistyczne diagnozy XX-wiecznej teraźniejszości jako stanu kryzysu nie są jednak ostatnim słowem filozofów, ponieważ można również w tym okresie wskazywać próby poszukiwania nowych podstaw nadrzędnej jedności ludzkości (np. u Toynbee'go).

Stanowisko filozoficzne.

Zdzisław J. Czarnecki należy do pokolenia filozofów w UMCS, którzy zostali warsztatowo ukształtowani jako asystenci prof. Narcyza Łubnickiego, a następnie – w kontekście ich własnej interesującej ich problematyki – wychowali własnych uczniów, przede wszystkim tych, którzy sami uzyskali doktoraty, a niektórzy z nich także stopnie doktora habilitowanego i tytuły profesorskie. Krąg problematyki, charakteryzującej zainteresowania Z.J. Czarneckiego, a następnie kontynuowany przez jego uczniów, obejmuje przede wszystkim zagadnienia z obszaru filozofii historii, szeroko rozumianej aksjologii i filozofii człowieka oraz nowożytnej i współczesnej historii filozofii. Szczególnie istotną pozycję zajmuje w tym zakresie refleksja nad filozofią dziejów. Dorobek Zdzisława J. Czarneckiego w tym zakresie sytuuje go w gronie najważniejszych polskich badaczy tej problematyki ostatnich dziesięcioleci XX wieku i początków wieku XXI. Własne

stanowisko antropologiczne Z.J. Czarnecki wpisuje w nurt tradycji humanistycznej zainicjowanej przez formułę Protagorasa: *homo mensura* i zarazem *homo creator*, podkreślając, że swoistość człowieka wyraża się najdobitniej w idei ludzkiej podmiotowości.

W publikach książkowych Z.J. Czarneckiego wyraźne są wpływy wybranych idei rozwijanych przez Karola Marksa – w zakresie rozumienia pozateoretycznych uwarunkowań myślenia teoretycznego. Przy czym stanowiska sformułowanego przez Marksa Z.J. Czarnecki nie traktował jako finalnego. W książce *Przyszłość i historia*, podsumowując perspektywy wyrastające z materializmu historycznego, pisze: „Stan osiągnięty w tych pismach Marksa i Engelsa, które uczyniliśmy przedmiotem ostatniego studium, był w końcu także dla nich samym początkiem tym razem już w pełni samodzielnego rozwoju, w którym dalszemu precyzowaniu ulegały kategorie filozoficzne i ekonomiczne, jakimi się posługiwali w diagnozowaniu stanu rzeczywistości społecznej oraz pogłębiała się świadomość nie tylko celów społecznych, lecz także mechanizmów rewolucji proletariackiej i niezbędnych warunków jej skuteczności. Proces ten siłą rzeczy znalazł kontynuację w późniejszych dziejach myśli marksistowskiej i związanej z nią praktyki społecznej, a i dzisiaj także trudno byłoby uznać go za ostatecznie zakończony”⁸.

W późniejszych publikacjach coraz wyraźniej uwypukla się historyzm, rozumiany zarówno jako postawa metodologiczna, zgodnie z którą analiza zjawisk teoretycznych, w tym filozoficznych, wymaga uwzględnienia kontekstu czasu i epoki, w jakiej są one formułowane, jak również jako postawa antropologiczna, zgodnie z którą człowiek definiuje sam siebie poprzez podejmowaną przez siebie twórczą aktywność, przede wszystkim w wymiarze historyczno-społecznym. Przekonanie o cechującej człowieka jak gatunek postawie tworzenia samego siebie i budowania własnego ludzkiego świata jest wyraźnie eksponowane w poglądach Z.J. Czarneckiego, również w wymiarze analiz historyczno-filozoficznych⁹. Elementom historyzmu rozumianego jako postawa metodologiczna i określona antropologia, nie towarzyszy w pismach rof.. Czarneckiego historyzm rozumiany jako forma relatywizmu. Ze studiowania dziejów ludzkiego myślenia o własnej społeczno-kulturowej rzeczywistości wyłania się rodzaj drogi, na której człowiek uświadamia sobie coraz bardziej zarówno społeczne, praktyczne,

⁸ Z.J. Czarnecki, *Przyszłość i historia*, 407.

⁹ Na ten temat por. np. artykuł „Odkrywanie ludzkiego tworzenia”, w: *Kreatywność w edukacji, sztuce i biznesie*, red. Zdzisław Jerzy Czarnecki, Makary K. Stasiak, Leszek Kuras (Łódź: Wydawnictwo Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, 2018), 13-28.

jak i aksjologiczne uwarunkowania własnego istnienia i myślenia, uzyskując przez to – chyba trochę po Heglowsku – głębsze rozumienie siebie.

Do uczniów i kontynuatorów problematyki badawczej Zdzisława J. Czarneckiego należą m.in.: Honorata Jakuszko, prof. UMCS, Leszek Kopciuch, Andrzej Ostrowski, Tomasz Stefaniuk (łącznie prof. Zdzisław J. Czarnecki Profesor jest promotorem 16 doktoratów). Wszyscy oni uzyskali stopnie doktora w przewodach, w których promotorem był prof. Czarnecki, a tematyka tych doktoratów pozostawała zainspirowana podejmowaną przez niego problematyką (Honorata Jakuszko – *Rozwój teoretyczny poglądów Novalisa i kształtowanie się romantycznej filozofii historii*, późniejsze badania przede wszystkim z zakresu historii nowożytnej filozofii niemieckiej; Leszek Kopciuch – *Ontologia bytu historycznego u Nicolaia Hartmanna*; później badania z obszaru filozofii dziejów, filozofii człowieka i aksjologii, historii filozofii niemieckiej; Jolanta Zdybel, *Filozofia Robina George’a Collingwooda*; Andrzej Ostrowski – *Egzystencjalna podstawa rzeczywistości historycznej w filozofii historii Mikołaja Aleksandrowicza Bierdiajewa*, później kontynuacja badań z historii filozofii rosyjskiej i polskiej; Tomasz Stefaniuk – *Filozofia kultury i myśl społeczna Mikołaja Danilewskiego*, w późniejszych badaniach koncentruje się na zagadnieniach filozofii krajów arabskich i kulturze islamu, Paweł Sikora (zmarły nagle w roku 2021) – *Drogi ontologii egzystencjalnej. Perspektywy filozofii istnienia: Hegel – Heidegger*; późniejsze badania zogniskowane na nowożytnej i współczesnej filozofii percepcji). Pod kierunkiem prof. Czarneckiego swoją pracę doktorską przygotował także Andrzej Niemczuk (obecnie pracujący na Uniwersytecie Rzeszowskim, który w swym naukowym rozwoju skierował się jednak w stronę badań systematycznych, formułując własną koncepcję filozoficzną – metapraktykę. Ale nawet ci uczniowie Z.J. Czarneckiego, którzy podejmowali problematykę filozofii dziejów, czynili to i czynią w duchu własnego rozumienia tej problematyki: w trakcie prowadzonych przez siebie seminariów, ale też jako promotor prac doktorskich Z.J. Czarnecki, dbając o warsztat historyka filozofii, pozwalał myśleć indywidualnie, a nawet tego oczekiwał. Świadczą o tym także osiągnięte przez jego uczniów rezultaty naukowe, w których artykułują oni odmienne ujęcia teoretyczne, również gdy idzie o samo rozumienie filozofii i jej status poznawczy. Pośród publikacji jego uczniów, pozostających najbliższej podejmowanej przez niego samej problematyki wymienić można monografie zbiorowe pod redakcją Honoraty Jakuszko i Leszka Kopciucha zatytułowane *W kręgu zagadnień filozofii XVII wieku* oraz *Kulturowo-historyczna rzeczywistość człowieka*, monografię

zbiorową pod redakcją Honoraty Jakuszko *Z badań nad filozofią XVII wieku, jej źródłami i kontynuacjami* oraz autorską książkę Leszka Kopciucha *Szkice systematyczne z filozofii dziejów*¹⁰.

Wpływ, jaki prof. Zdzisław J. Czarnecki wywarł na tożsamość i funkcjonowanie środowiska filozoficznego w UMCS, zaznaczył się także w wymiarze spraw organizacyjnych. Swoim wychowankom prof. Czarnecki przekazał nie tylko nakaz szczególnej dbałości o warsztat historyka filozofii. Przekazał im też umiejętności organizacyjne, przydatne w pełnieniu ważnych funkcji w życiu uniwersytetu: Honorata Jakuszko była kierownikiem Zakładu Historii Filozofii Nowożytnej i Współczesnej (przemianowanego później na Katedrę Historii Filozofii i Filozofii Porównawczej) oraz dyrektorem Instytutu Filozofii, Jolanta Zdybel – kierownikiem Zakładu Historii Myśli Społecznej, Andrzej Niemczuk – kierownikiem Zakładu Filozofii Współczesnej, Leszek Kopciuch – jest obecnie kierownikiem Katedry Historii Filozofii i Filozofii Porównawczej oraz dziekanem Wydziału Filozofii i Socjologii), Andrzej Ostrowski był prodziekanem i dziekanem Wydziału Filozofii i Socjologii.

Bibliografia

- Choroszyński Rafał. 1999. „Bibliografia prac prof. dr. hab. Zdzisława J. Czarneckiego”. W: *Rekonseanse filozoficzne. Człowiek, wartości, historia. Prace ofiarowane Profesorowi Zdzisławowi Jerzemu Czarneckiemu*, red. Honorata Jakuszko, Stanisław Jedynak, Andrzej L. Zachariasz, Jolanta Zdybel, 11-16. Lublin, Wydawnictwo UMCS.
- Czarnecki Zdzisław J. 1981. *Przyszłość i historia. Studia nad historyzmem i ideą perspektywy dziejowej w historii filozofii*. Lublin: Wydawnictwo Lubelskie.
- Czarnecki, Zdzisław J. 1990. „Wyzwanie i odpowiedź Arnolda Toynbee’ego filozofia historii jako perspektywa zagłady i wizja ocalenia cywilizacji”. W: *Historyczna dynamika wartości. Studia nad aksjologicznymi interpretacjami dziejów*, red. Zdzisław J. Czarnecki, Stefan Symotiuk, 113-134. Lublin: Wydawnictwo UMCS.

¹⁰ Por. *W kręgu zagadnień filozofii XVII wieku*, red. Honorata Jakuszko, Leszek Kopciuch (Lublin: Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Wydawnictwo Olech, 2009); *Człowiek w kontekstach kulturowych i historycznych*, red. Honorata Jakuszko, Leszek Kopciuch (Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2012); *Z badań nad filozofią XVII wieku, jej źródłami i kontynuacjami*, red. Honorata Jakuszko (Lublin: Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Wydawnictwo Olech, 2013; Leszek Kopciuch, *Szkice systematyczne z filozofii dziejów* (Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2014).

- Czarnecki, Zdzisław J. 1992. *Wartości i historia. Studia nad refleksją filozoficzną o ludzkim świecie*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Czarnecki, Zdzisław Jerzy. 2018. „Odkrywanie ludzkiego tworzenia”. W: *Kreatywność w edukacji, sztuce i biznesie*, red. Zdzisław Jerzy Czarnecki, Makary K. Stasiak, Leszek Kuras, 13-28. Łódź: Wydawnictwo Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi.
- Człowiek w kontekstach kulturowych i historycznych*. 2012. Red. Honorata Jakuszko, Leszek Kopciuch. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Jakuszko, Honorata. 2002. „Zdzisław Jerzy Czarnecki”. *Edukacja Filozoficzna* 33: 105-126.
- Jakuszko, Honorata. 2005. „Zdzisław Jerzy Czarnecki”. W: *Polska filozofia powojenna III*, red. Witold Mackiewicz, 19-40. Warszawa: Agencja Wydawnicza Witmark.
- Kopciuch, Leszek. 2014. *Szkice systematyczne z filozofii dziejów*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- W kręgu zagadnień filozofii XVII wieku*. 2009. Red. Honorata Jakuszko, Leszek Kopciuch. Lublin: Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Wydawnictwo Olech.
- Z badań nad filozofią XVII wieku, jej źródłami i kontynuacjami*. 2013. Red. Honorata Jakuszko. Lublin: Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Wydawnictwo Olech, 2013.

Streszczenie

W artykule prezentujemy najważniejsze idee rozwijane przez Zdzisława J. Czarneckiego. Po przedstawieniu informacji biograficznych, omawiamy problematykę jego wybranych publikacji z obszaru historii filozofii, filozofii historii i filozofii człowieka. Ich tematyka koncentruje się wokół trzech pojęć: człowiek, wartości, historia. Wskazujemy również na zawarte w nich bardziej szczegółowe zagadnienia: religia w myśli Platona; marksistowska krytyka religii i jej filozoficzne źródła; uwarunkowania i typy idei prospekcji dziejowej; natura filozofii dziejów i jej status teoretyczny; historyczna rola wartości; rola wartości i wartościowań w refleksji filozoficznej nad ludzkim światem i jego przemianami; rozumienie czasu historycznego; struktura idei historycznego optymizmu; struktura idei historycznego pesymizmu; historia filozofii dziejów, zwłaszcza nowożytnej i współczesnej, historia idei wolności i podmiotowości człowieka. Na koniec omawiamy wpływ Zdzisława J. Czarneckiego na rozwój środowiska naukowego Wydziału Filozofii i Socjologii UMCS.

Słowa kluczowe: Zdzisław J. Czarnecki, historia filozofii, filozofia historii, filozofia nowożytna, wartości, człowiek, podmiotowość, wolność, optymizm, pesymizm, Wydział Filozofii i Socjologii UMCS, Instytut Filozofii UMCS

Zdzisław Jerzy Czarnecki: Historian of Philosophy and Ideas, Researcher of the Philosophy of History, Philosophy of Man and Value Theory

Summary

This article attempts to present the most significant ideas developed by Zdzisław J. Czarnecki. After providing an overview of his biography, we demonstrate main topics he covers in his publications on the history of philosophy, the philosophy of history and the philosophy of man. These publications primarily focus on three fundamental concepts: man, values, and history. Specific topics include the role of religion in Plato's thought, Marxist criticism of religion and its philosophical foundations, the conditions and typologies of the idea of historical prospection, the nature and theoretical status of the philosophy of history, the historical function of values, and the significance of values and value judgements in philosophical reflection on the human world and its transformations. Other topics include understanding historical time, the structure of the idea of historical optimism and pessimism, and the history of the philosophy of history, especially in the modern and contemporary thought. Czarnecki also explores the history of the ideas of freedom and human subjectivity. Finally, we discuss Zdzisław J. Czarnecki's contribution to the academic community at the Faculty of Philosophy and Sociology at UMCS.

Keywords: Zdzisław J. Czarnecki, History of Philosophy, History of Ideas, Philosophy of History, Modern Philosophy, Values, Man, Subjectivity, Freedom, Optimism, Pessimism, Faculty of Philosophy and Sociology at UMCS, Institute of Philosophy at UMCS